

KONTRASTOIVAA FUNKTIONAALISTA ANALYYSIA

Andrew Chesterman *Contrastive functional analysis*. Amsterdam: John Benjamins, 1998. 230 s. ISBN 90-272-5060-X.

Kontrastiivinen funktionaalinen analyysi (CFA) on kahden tai useamman kielen ilmaisutapoja vertaileva metodinen lähestymistapa. Siinä lähdetään liikkeelle merkityksestä: millaisin eri rakentein tutkitavissa kielissä ilmaistaan jotakin semanttista »syvärakennetta», esimerkiksi inklusiota tai geneerisyyttä. Muista kontrastoi- vista metodeista CFA poikkeaa sekä analyysin tasoltaan että tavoitteiltaan. *Contrastive functional analysis* -kirjassa tutustutaan erityisesti lausetason analyysiin, mutta kirjan loppupuolella analyysivälineitä koetaan ulottaa ja sovittaa myös tekstitasolle.

CFA:n tavoitteena on syntaktisten rakennevaihtoehtojen kuvaus ja varianttien esiintymisehtojen monipuolinen selittäminen. Tämä tavoite tuntuu kunnianhimoiselta; ehdothan voivat olla syntaktisia, semant-

tisia, pragmaattisia, sosiolingvistisiä, stilistisiä jne. Kirjassa ei esitetä konkreettista analyysia, jossa pyrittäisiin pureutumaan perusteellisesti kaiken tämän variaation selittämiseen.

Contrastive functional analysis -kirja on selvästikin pyrkimys rakentaa siltaa kontrastiivisen analyysin ja käännösteorian välille. Kirjoittaja muistuttaa, että molemmissa käytetään aineistoa, jonka analyysissa tarvitaan nimenomaan kääntämisen kompetenssia, siis kykyä liikkua kielellisesti kahden kulttuurin välillä, kykyä nähdä samankaltaisuuksia ja eroja eri kielten välillä. Chesterman kritisoi mielestäni aiheellisesti käsitystä, jonka mukaan kääntämisessä olisi kyse »vain» performanssista; hänen mukaansa kääntämisen kyvyn on oltava osa kompetenssia, ainakin jossakin määrin.

Erojakin näillä kahdella tieteenalalla on: Ensinnäkin kontrastiivisessa analyysissä eri kielten esimerkkejä ei ole useinkaan pidetty eksplisiittisesti käännöksinä eikä niiden kontekstiin ole kiinnitetty juurikaan huomiota, kun taas modernissa käännösteoriassa konteksti on tärkeä (ks. esim. Vehmas-Lehto 1998). Toiseksi kontrastioija tutkii kielisysteemiä ja käännösteoreetikko konkreettista kielellistä tuotosta. Tämä ero on kuitenkin hämärtyvässä, ja varsinkin normintutkijat ovat rikkoneet väliaitoja, Chesterman huomauttaa (s. 27–28).

Ensimmäisessä luvussa tutustutaan keskeisiin käsitteisiin. Niitä ovat mm. samankaltaisuus (*similarity*), josta analyysissä lähdetään liikkeelle, ekvivalenssi lukuisine eri lajeineen sekä *tertium comparationis*, jolla tarkoitetaan vertailun lähtökohtaa, kontrastoinnin mahdollistavaa (kolmatta) käsitettä tai tasoa. Luvun lopussa esitellään CFA-metodia. Ehkä hieman yllättävää on, että CFA nojaa erittäin eksplisiittisesti popperilaisen tieteenfilosofian mukaiseen hypoteesien rakentamisen, empiirisen testaamisen ja falsifioinnin metodologiaan. Tutkimus etenee seitsenportaisesti: 1. Hankitaan aineisto. 2. Varmistetaan vertailun mielekkyys. 3. Muotoillaan ongelma: millaisesta samankaltaisuudesta on kyse. 4. Asetetaan hypoteesiksi x:n ja y:n identtisyys. 5. Koetellaan hypoteesia. 6. Muokataan hypoteesia, jos tarve vaatii. 7. Koetellaan muokattua hypoteesia. — Useimmat suomalaiset syntaksin, semantiikan, pragmatiikan ja tekstintutkijat vierastanevat näin tiukkaa, tutkimusraporttiinkin kirjattavaa hypoteesien rakentamista, testausta ja uudelleen muotoilemista, vaikka rakentavatkin tietysti mielessään monenlaisia hypoteeseja ja koettelevat niitä.

Toisessa luvussa käsiteltävänä on kirjan nimen toinen osa: termi *funktionaalinen*. Kirjoittaja pyrkii hahmottamaan sellaista yhtenäistä viitekehystä, joka huomioisi sekä

merkityksen (*semantic »sense»*) että valintoihin sisältyvän pragmaattisen arvon (*pragmatic »force»*). CFA ei ole lähtökohdaltaan sidoksissa mihinkään tiettyyn kielioppimalliin. Chesterman perustaa esityksensä vahvasti Mustajoen merkityslähtöiseen lauseopin malliin, jota on hivenen muokannut (Mustajoki 1993; ks. myös Vilkki 1994). Mustajoki on puolestaan saanut vaikutteita mm. fillmorelaisesta sijakielioipista (eri muodoissaan) ja venäläisiltä funktionalisteilta, ns. Leningradin–Pietarin koulukunnalta.

Chestermanin soveltamalla mallilla on muiden muassa seuraavia piirteitä: käytetty formalismi on suhteellisen joustavaa, koska malli ei ole generatiivinen eikä sitä ole suunniteltu erityisesti tietokonesovelluksia varten; malli keskittyy vaihtoehtoitien ilmausten esittämiseen eikä niinkään kieliopillisten ja epäkieliopillisten ilmausten erottamiseen; mallin tarjoamat kategoriat eivät ole joko–tai-tyyppiä, vaan pikemminkin prototyyppiä ja jatkumolle sijoituvia; mallissa ei pyritä kaiken kattavaan kuvaukseen; analyysin tarkkuusasteita on useita. Analyysi sinänsä ei ole päämäärä, vaan kontrastoinnin väline. Luvun lopussa verrataan vielä CFA:ta muihin itseään funktionaalisiin tai kontrastioivina pitäviin teorioihin ja — niin kuin kirjan henkeen kuuluu — etsitään jälleen liittymäkohtia ja eroavaisuuksia.

Kolmas luku koostuu viiden CFA:ta edustavan tutkimuksen karkeasta esittelystä. Käsiteltävinä ovat hyponymian kielen-täminen eli sen reaalistuminen erilaisissa rakenteissa, erään kutsun ilmaisemisen mahdollisuudet, geneerisyyden ilmaiseminen sekä puhujan näkökulman merkintä lausetasolla. Tutkimusten kielivalikoima on suomalaisen lukijan kannalta kiinnostava: mukana on englannin, ranskan ja saksan lisäksi myös suomi ja ruotsi, ei tosin kaikkia näitä kieliä kaikissa tutkimuksissa. Ches-

▷

termanin huolellinen, merkityksestä lähtevä analyysi osoittaa vakuuttavasti, että jo pelkästään yleiskieli tarjoaa uskomattoman määrän vaihtoehtoja asioiden ilmaisemiseen. Tätä vaihtoehtojen runsautta ei yleensä tiedosta edes kieltä äidinkielenään puhuva. Erityisen mielenkiintoinen on aluku 3.2, jossa käsitellään inklusiosuhteen esittämistä englannissa ja suomessa. Esimerkit ovat hyvin monipuolisia ja havainnollistavat mainiosti, miten inklusiota voi ilmaista mm. lukuisin eri verbein, adverbi-ilmauksin ja sijamuodoin. Kirjoittaja on julkaissut tästä aiheesta myös erillisen artikkelin (Chesterman 1998). Tämän tyyppisten analyysien tuloksilla ja monipuolisella esimerkistöllä olisi varmasti annettavaa mm. vieraan kielen opetukselle.

KONTRASTOIJAN HAASTEENA TEKSTI

Neljäs, tekstitason kontrastointia käsittelevä luku (Rhetoric) on mielestäni kaikkein kiinnostavin. Siinä yritetään muodostaa yhtenäistä viitekehystä kokoamalla yhteen jo käytössä olevia, tunnettuja tekstintutkijan työkaluja. CFA:n analyysin ulottaminen tekstitasolle on kuitenkin jossain suhteessa ongelmallista: Ilmausvaihtoehdoissa on enemmän valinnan varaa, ja tutkijoiden näkemykset siitä, mikä on hyväksyttävää tai kielio pillista, samoin kuin siitä, miten teksti ylittää tulisi analysoida, poikkeavat toisistaan enemmän kuin lause- tai virketason analyysissa. Chesterman korostaa, että varsinkaan tekstitasolla vaihtoehtoja ei ole mielekästä inventoida kattavasti. Tärkeätä on valitun ilmauksen tai esitystavan ymmärtäminen: miksi juuri tämä valinta eikä jotakin muuta?

Nykytekstintutkija tietää, että retoriikanimikkeen alla kulkee monenlaista tava-
raa. Silti häntä voivat ihmetyttää alalukujen nimet: mitä tekemistä retoriikan kanssa voi

olla esimerkiksi sellaisilla käsitteillä kuin *text specifiers* ja *text actants*? Käsitteiden käyttö perustuu analogiaan: Chesterman on ulottanut lausetason analyysin käsitteet myös tekstitason tarkasteluun. Jotta analogia avautuu, tekstien analyysistä kiinnostuneen lukijan täytyy kuitenkin tehdä aika lailla aivotyötä. Mielestäni tässä yhteydessä olisi ollut apua jonkin konkreettisen tekstin tai tekstiparin analysoinnista.

Chestermanin ehdotuksen mukaisesti lausetason semanttista rakennetta vastaisi tekstitasolla usean virkkeen laajuinen semanttinen rakenne — makrorakenne. Predikaatioiden tai »syväpredikaattien» tyyppejä (ikään kuin semanttisia peruslause-tyyppejä) vastaisivat tekstitasolla puolestaan viestityypit eli Werlichin (1976) esittämät tekstityypit narratiivinen, deskriptiivinen, ekspositorinen, argumentatiivinen ja instruktiivinen. Lusetason semanttisia aktantteja vastaisivat tekstissä puolestaan episodit, kun taas lausetason muita ideationaaliseen merkitykseen vaikuttavia semanttisia »piirteitä» (*Specifiers, Complicators*) vastaisivat tekstissä episodien erityispiirteet. Näillä tarkoitetaan esimerkiksi tiettyä aihetta, esittämisjärjestystä ja kertomisen näkökulmaa. Lusetason interpersonaalisen merkityksen piirteitä (*Commentators*) vastaisivat tekstitasolla erilaiset retoriset, päätöksen ja eetoksen piirteet (*Appeals*); näihin Chesterman lukee perinteiset kielikuviot, emotionaalisen kielenkäytön, kirjoittajuuden läsnäolon ja arvoja kuvastavat eksplisiittiset tai implisiittiset ilmaukset. Virketasolla koheesiota luodaan mm. konjunktiosuhteen; tekstitasolle Chesterman ehdottaa seuraavaa koherenssin lajien kirjoja: additiivista (mm. lisäys, laajennus, yhteenvedo), adversatiivista (mm. kontrasti ja myönnytys), temporaalista (samanaikaisuus ja peräkkäisyys), loogista (mm. erilaiset kausaalisuuteen liittyvät lajit), metatekstuaalista (mm. johdanto, kooste,

siirtymä), informaationaalista (informaatio-rakenteen piirteet) ja intertekstuaalista koherenssia. Eksplisiittisiä intertekstuaalisia linkkejä ovat mm. lähdeviitteet, alluusiot ja parodia; implisiittisesti intertekstuaalisuus näkyy myös siinä, missä määrin teksti mu-kailee lajinsa prototyypistä edustajaa tai poikkeaa siitä.

Teksti ymmärretään muodon yksiköksi ja nimenomaan monologisen diskurssin yksiköksi samaan tapaan kuin lause; tässä suhteessa CFA-metodi eroaa siis selvästi monista muista tekstintutkimuksen suuntauksista. Viimeinen alaluku *Interaction* on kuitenkin pyrkimys dialogisempaan suuntaan.

P-YKSIKKÖ

Chesterman lanseeraa tekstien analyysiin hyödyllisen ja kiinnostavan käsitteen, P-yksikön (*P-unit*; vrt. Huntin 1965 *T-unit*). P-yksiköitä voi pitää suhteellisen itsenäisinä tekstin jaksoina, joita voi tarkastella erillään edeltävästä ja seuraavasta kotelkistista. Nimityksen P-kirjaimen voi yhdistää löyhästi sanoihin *paragraph* tai *potential text*. P-yksikön tai tekstikatkelman käsite on mielestäni kätevä ja tervetullut lisä, koska varsinkin kontrastoivassa käytännön tekstianalysissa ei ole useinkaan mielekästä liikutella eikä aina edes analysoida kokonaisia tekstejä, jotka voivat olla hyvinkin pitkiä. Paljon riippuu tietenkin tutkimuksen tavoitteista.

P-yksikön määritelmän muotoilu herättää tukun kysymyksiä. Chesterman kirjoittaa:

The crucial criteria are that a P-unit is marked by closure at both ends (cf. Grimes 1975: 21, citing Pike), and that it is not bound to particular position within a longer text by virtue of its reference to the surrounding context. (S. 152.)

Jos kyse on olennaisista kriteereistä (*crucial criteria*), lukijana tahdon myös ymmärtää

ne. Kirjoittaja ei kuitenkaan selvitä tarkemmin, millä tavalla P-yksikkö rajataan: mitä ovat nuo molemmissa päissä olevat »sulkevat elementit», siis mitä täsmälleen on *closure*? Tarkoitetaanko tässä niin yksinkertaista asiaa kuin isoa alkukirjainta ja katkelman lopettavaa ns. suurta välimerkkiä vai kenties jotakin ihan muuta?

Tarkennusta kaipaisi myös, miksi kontrastoitava tekstikatkelma ei saisi sisältää viittauksia ympäröivään kotelkistiin. Eivätkö useimmat tekstikatkelmat sisällä jonkinlaisia viittauksia tekstin muihin osiin? Tiu-kasti ymmärrettyä kontrastointiin sopisivat siis vain elementtitekniikalla rakennetut, itsenäisistä, toisistaan irrotettavista kappaleista koostuvat tekstit, siis lähinnä lehtitekstit. Tätä ei ilmeisestikään tarkoiteta. Itse uskoisin, että tutkija voi käsitellä sujuvasti myös sellaisia tekstikatkelmia, joissa on vaikkapa alussa anaforinen viittaus edelliseen kappaleeseen, kunhan vain ottaa tämän asian huomioon. Anaforista viittaustahan voi täydentää tai selittää hakasuluissa ja tehdä katkelmasta siten itsenäisemmän.

TUTKIJAN AINEISTO?

Contrastive functional analysis -kirjaa lu-kiessani jäin monessa kohtaa pohtimaan aineiston käyttöön liittyviä kysymyksiä, jotka kuitenkin teoksessa kuitataan lyhyesti. Tämä yllättää etenkin fennistiikan perinteeseen tottunutta lukijaa: fennistisissä tutkimuksissahan aineiston valintaa pidetään tärkeänä seikkana tutkimuksen arvon ja tulosten yleistettävyyden kannalta. Kummalliselta tuntuu, että teoksessa painotetaan hypoteesien empiiristä testaamista ja kiinnitetään paljon huomiota testauksen vaiheisiin, mutta ei siis niinkään siihen materiaaliin, jonka avulla näitä hypoteeseja on tarkoitus testata.

Tarkka lukija voi saada kirjasta selville, että lausetason kontrastoiva analyysi on

vaivattominta ja nopeinta, jos tutkittavasta kielestä on valmiiksi käytettävissä jokin laaja kirjallinen teos, kuten englannista *The Longman Language Activator*, joka on ns. tuottamisanakirja ja oikea esimerkkien runsaudensarvi. Tätä teosta Chesterman itsekin hyödyntää kirjan esimerkeissä. Mutta entä jos kielestä ei ole tarjolla tällaista mahtiteosta? Voiko tutkija istuutua nojatuo-liin ja loihkia esimerkit päästään? Vai käyttääkö hän tuttavapiiriään informanttjouk-kona? Chesterman tuntuu olevan monen-laisten aineistolähteiden samanaikaisen käytön kannalla; näin olen ymmärtävinäni ensimmäisestä luvusta. Tutkijan oma kielel-linen intuitio (äidinkielen puhujan kom-petenssi, kaksikielisen puhujan kompetens-si, käännöskompetenssi) on ilmeisen tärkeä, mutta voidaan käyttää myös muita, kaksi-kielisiä (?) informantteja. Joskus tutkimus voi lähteä liikkeelle toiskielisen puhujan tekemien virheiden analyysistä. Tekstitason kontrastoinnissa tutkittavana ovat luonnol-lisesti tekstit — tai tekstikatkelmat, P-yk-siköt — ja analysoitavana voi olla kahden-laisia tekstejä: joko jokin teksti erikielisine käännöksineen tai sitten ns. rinnakkaisteks-tipari tai -joukko. Rinnakkaistekstit ovat vertailun kannalta mielekkäitä tekstejä, joita yhdistää vaikkapa genre, tekstityyppi tai aihe.

Mutta aidon kielimateriaalin käyttöön liittyy myös ongelmia, joita teoksessa ei nosteta esiin (ks. kuitenkin esim. Mustajoki 1993: 192). Lukijaa saattaisi myös kiin-nostaa, missä määrin CFA:n kaltaisessa tutkimuksessa voi hyödyntää valmiita, muihin kuin CFA-tarkoituksiin tehtyjä atk-muotoisia tekstikorpuksia. Uskoisin, että hankaluuksia tulee, kun lähdetään liikkeelle nimenomaan merkityksistä, ei siis muo-doista eikä tietyistä sanoista.

Yhden suuren ongelman CFA-metodo-logialle voi asettaa variaation ehtojen selit-tämisen tavoite, niin kuin jo aiemmin mai-nitsin. Syntaktisten ja semanttisten ehtojen

selvitys lienee huomattavasti helpompaa kuin pragmaattisten tai vaikkapa sosioling-vististen ehtojen. Kun pyritään selittämään kielellisen vaihtelun alueellisia, ikä-, suku-puoli-, tilanne-, tyyliarvo- ym. eroja, on uskaliaasta luottaa yksittäisen tutkijan tai edes muutaman informantin musta tuntuu -tietoon. Vaikka aineistona olisi vain yhden kielen pari piirrettä, variaation selittäminen on siltikin työlästä ja hankalaa. Jos halutaan kontrastoida vaikkapa viittä kieltä, niin kuin CFA:ssa joskus tehdään, variaation ehdoista voitaneen esittää parhaimmillaankin vain sivistyneitä arveluja tai pienen piirin tunte-muksia. Tunnettuihin kirjallisiin auktori-teetteihin voi vedota vain harvoin, sillä esi-merkiksi sanakirjat eivät sisällä kovin tark-kaa tietoa variaatiosta; sellaisen sisällyttä-minen niihin olisi perusteellista tutkimusta ja valtavia resursseja vaativa projekti. Voi-ko käytännön kontrastiivisessa tutkimuk-sessa todellakin selittää myös muun kuin syntaktisen ja semanttisen vaihtelun ehto-ja? Epäilen, että kuvaus jää karkeaksi, vaik-ka tavoite onkin hyvä.

TEOKSEN KOHDERYHMÄ JA SOVELLUKSET

Contrastive functional analysis tuntuu ole-van kohdistettu melko teoreettisesti suun-tautuneelle kieli-ihmiselle, jolla on kuiten-kin kova halu lähestyä käytännön puolta ja tehdä tutkimusta, jolla on konkreettista an-nettavaa muillekin tahoille kuin teoreettisel-le lingvistiikalle. Teoksessa korostuu kai-kenlainen vertaileminen, erojen ja saman-kaltaisuuksien etsiminen sekä ylipäättään asioiden ymmärtäminen suhteessa toisiin asioihin. Samalla kun lukija oppii CFA:sta, hän oppii myös monesta muusta asiasta.

Contrastive functional analysis ei ole — eikä ilmeisesti pyrikään olemaan — mikään oppikirja. Kieli on pitkälle hiotun oloista, luontevaa ja usein värikästäkin, mutta ei silti

mitään selkokieltä, eikä kirja ole muutenkaan riittävän populaaristi kirjoitettu oppikirjaksi. Lukuisat esimerkit tuovat siihen kuitenkin elävyyttä, samoin kirjoittajan ote. Aika lailla paneutumista vaatii etenkin semanttisen (syvä)rakenteen esitystavan ymmärtäminen. Monille käytännön tekstitason kontrastointia ja tekstien arviointia työseen tekeville — kääntäjille, kieliaineiden opettajille ja ylipäätään kielikouluttajille — kirja voi olla vaikeasti avautuva ja vähintäänkin hidaslukuinen.

Kirjoittaja myöntää, että tässä on vasta alku ja että mm. tekstitason sovelluksista pitäisi kirjoittaa uusi kirja, ehkä useitakin kirjoja. Näin varmaan onkin. Chestermanin käsityksen mukaan CFA:lla olisi annettavaa etenkin kääntäjänkoulutukseen enemmän kuin muilla kontrastiivisilla malleilla. (Kokonaan toinen kysymys on, missä määrin ja missä muodossa kääntäjänkoulutukseen tulisi ylipäätään sisällyttää teoreettisuutta.) Kirjoittaja visioi edelleen, että CFA voisi hyödyttää toisen ja vieraan kielen opetusta sekä ns. *language awareness* -koulutusta, siis kielenhuollon, kirjoittamisen, tyylin ja tekstien analysoinnin koulutusta. Ennen tätä tarvitaan kuitenkin runsaasti analyyseja ja tulosten popularisointia. ■

HENNA MAKKONEN-CRAIG

AKO (Ammattikielten ja kääntämisen opintokokonaisuus),

PL 4 (Vuorikatu 3 A),

00014 Helsingin yliopisto

Sähköposti: *henna.makkonen@helsinki.fi*

LÄHTEET

- CHESTERMAN, ANDREW 1998: Expressing the notion of inclusion in English and Finnish: a contrastive functional analysis. – W. R. Cooper (toim.), *Compare or contrast? Current issues in cross-language research* s. 177–198. Tampere English Studies 6. Tampere: Tampereen yliopisto.
- MUSTAJOKI, ARTO 1993: *Mielestä kieleen. Kontrastiivisen funktionaalisen lauseopin teoriaa*. Helsinki: Yliopistopaino.
- VEHMAS-LEHTO, INKERI 1998: *Kopiointia vai kommunikointia? Johdatus käännösteoriaan*. Helsinki: Finn Lectura.
- VILKKI, LIISA 1994: Kontrastiivisen funktionaalisen lauseopin projekti. (Arvio Arto Mustajoen teoksesta *Mielestä kieleen. Kontrastiivisen funktionaalisen lauseopin teoriaa*.) – *Virtittäjä* 98 s. 293–303.
- WERLICH, EGON 1976: *A text grammar of English*. Heidelberg: Quelle & Meyer.